

Modal Ontolojik Argümanlar¹

Musa Yanık²

Kendisini irade yönünden geleceği karakterize eden şey olumsal olamaz. Bu nedenle koşulsuz olarak zorunlu olanı bulmak için gelecekteki olayların üzerinden geçmemize gerek yoktur. Peki bu nasıl yapılabilir? Bence sadece bu şeyin, tüm geçmiş ve gelecekleri, tüm olasılıklar yelpazesinde ortak olarak nitelendirip nitelendirmediğini sormamız gerekiyor. (Hartshorne)

Modal ontolojik argüman, Tanrı'nın varlığını sadece bilfiil gerçek olan bu dünyada değil, bütün mümkün dünyalarda göstermeye yönelik bir argümandır. Anselm'in (1033-1109) Proslogion adlı eserinin 3. bölümünde "*kendisinden daha büyüğü düşünilemeyen*" şeklinde tanımlanan; Tanrı'nın var olmamasının da düşünilemeyeceğini, bu yüzden de varolmamasının imkansızlığı üzerinde kurulu yeni bir argüman bulunduğunu öne süren bazı araştırmacılar, bu argümanı mümkün dünyalar semantiği yardımıyla formüle edip, "*modal ontolojik argüman*" şeklinde adlandırmışlardır.^[1] Çok farklı şekillerde formüle edilmiş bu argüman kabaca Tanrı'nın mümkünse zorunlu olması, dolayısıyla bilfiil gerçek olan bu dünyada da var olması gerektiğini savunur. Argümanı öncül ve sonuçlarıyla şu şekilde ifade edebiliriz:

Genel Bir Modal Ontolojik Argüman Örneği:

- 1. Tanrı'nın varlığı ya imkansızdır ya da zorunludur. Dolayısıyla, eğer Tanrı'nın varlığı mümkünse, aynı zamanda zorunludur. Başka bir deyişle, Tanrı eğer mümkün bir dünyada varsa, bütün mümkün dünyalarda vardır.
- 2. Tanrı'nın varlığı imkânsız değildir. Yani, Tanrı en az bir mümkün dünyada bulunur.
- 3. O halde, Tanrı'nın varlığı zorunludur. Yani, Tanrı bütün mümkün dünyalarda bulunur.
- 4. Bilfiil dünya mümkün dünyalardan biridir.
- 5. O halde, Tanrı bilfiil dünyada da bulunur.^[2]

Modalite açısından bakılacak olursa, burada en doğru yorum Inwagen'in belirttiği şekliyle:

Bir özelliğin bir x nesnesi için zorunlu olduğunu söyleyelim, eğer x ona sahip olmadan var olamazsa, x'in bu özellik olmadan var olması özünde veya metafiziksel olarak imkansızdır.

¹ Bu makale ilk olarak **Öncül Analitik Felsefe Dergisi** tarafından yayınlanmıştır. Bkz. <https://onculanalitikfelsefe.com/modal-ontolojik-argumanlar-musa-yanik/> (Erişim: 11. 05. 2024).

² Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Samsun, Türkiye, musayanik52@gmail.com

Kusursuz bir varlığı özünde her mükemmelliğe sahip bir varlık olarak tanımlarsak ve gerekli/zorunlu varoluşun bir mükemmellik olduğunu da hesaba katarsak, mükemmel bir varlığın varlığı tek bir öncülden çıkmaktadır: yani mükemmel bir varlık (bu şekilde tanımlanmış) mümkündür. (Nasıl ki yuvarlak kare veya şekilsiz bir cisim özünde imkansız ise, mükemmel bir varlıkta özünde imkansız değildir.) Çünkü her halükarda bu sonuç, olasılık ve zorunluluk hakkında mantık yürütmek için verilen kurallar dizisini takip eder.

Çoğu filozof ve mantıkçı, özellikle S5 aksiyomu özelinde konuşacak olursak, bu sonucun takip etmediği daha zayıf kurallar olduğunu söylerler, ancak yine de onlar, S5'in olasılık ve zorunluluk hakkında akıl yürütmek için doğru kurallar dizisini içerdiğini varsaymanın en azından son derece makul olduğunu düşünürler.

Bu doğrultuda Kant'ın varlığın gerçek bir yüklem olmadığı eleştirileri birtakım filozofları bu eleştirinin uygulanamadığı bir argüman geliştirmeye yöneltmiştir. Bunlardan biri olan Hartshorne, Anselm'in Proslogion adlı eserinde iki farklı versiyon bulunduğu hareketle bir ontolojik argüman geliştirmiştir. Buna göre Proslogion'un III. bölümünde, II. bölümünden farklı olarak Tanrı'nın varlığından ziyade, Tanrı'nın zorunlu varlığı konu edinilmiştir. Hartshorne ve Malcolm'a göre, Anselm'in argümanında modal bir versiyon bulunmaktadır. Ancak bu kanaatte olmayan Barnes, Oppenheimer ve Zalta gibi bazı düşünürler, Anselm'in argümanında modal bir versiyon bulunmadığını savunmaktadır. Onlara göre bu argüman, "*x gibi bir şey mevcuttur*" demekle "*x varlık niteliğine sahiptir*" demek arasındaki farka dayanmaktadır. Bu ayrım aynı zamanda x'in varlığı (being of x) ve mevcudiyeti (existence of x) ayrımına da tekabül etmektedir.

Hartshorne'a göre, Tanrı veya mükemmellik kavramı olumsal değildir. O ya imkânsızdır ya da zorunludur. Hiçbir şey doğası gereği çelişkili veya anlamsız olmadıkça imkânsız olamayacağı için ve Tanrı da anlamsız olmadığı için zorunlu olarak vardır.^[3] Dolayısıyla Hartshorne'un düşüncesinde ontolojik argüman, Tanrı'nın olumsal olması durumunun anlamsız olduğunu içerir. Tanrı'nın imkânsız olması durumu olmadığı için de zorunlu olarak var olduğu sonucuna ulaşır.

Hartshorne'un argümanı şu şekilde formüle edilebilir:

- 1. En mükemmel varlığı ancak ve ancak zorunlu olabilir.
- 2. En mükemmel zorunsuzluğu, onun zorunsuzluğunun zorunluluğunu gerektirir.
- 3. İkincisinin yanlışlığının zorunluluğu, birincisinin yanlışlığının zorunluluğunu gerektirir.
- 4. En mükemmel ya zorunlu olarak vardır ya da imkânsızdır. (1 ve 2'den)
- 5. En mükemmel varlığı imkânsız değildir.
- 6. En mükemmel zorunlu olarak vardır. (4 ve 5'ten)

Hartshorne buradaki en problemlili öncülün 5. öncül olduğunu belirtir. Ancak 5. öncül olmasa dahi, akıl yürütmenin en mükemmel olanın varlığının veya yokluğunun olumsal olarak olamayacağını kanıtlar. O'nun varlığı ya zorunludur ya da mantıksal olarak varlıktan yoksundur. Dolayısıyla *“ampirik teizm”* ve *“ampirik ateizm”* mantık dışı olmaktadır. Hartshorne ve Malcolm'un göstermek istediği şey, *“Eğer Tanrı varsa zorunlu olarak vardır”* şeklindeki önermenin içerisinde bir çelişki barındırdığıdır.

Çünkü *“zorunlu”* terimi, Tanrı'nın yokluğunun imkânsızlığına işaret ederken, *“eğer/if”* Tanrı'nın yokluğunun imkânına işaret etmektedir. Yani, *“eğer”* ve *“zorunlu”* kavramları aynı önerme içinde kullanılmamalıdır. Böylece bu iki filozof da Kant'ın *“Önermelerin mutlak zorunluluğu, şeylerin şartlı zorunluluğuna eşittir.”* görüşüne karşı çıkmıştır. Bu da aynı zamanda Kant'ın üçgen örneğine bir itiraz demektir. Malcolm'un da haklı bir biçimde ifade ettiği gibi, *“Üçgen üç açığa sahiptir”* ve *“Tanrı zorunlu varlıktır”* önermeleri her ikisi de a priori olmasına karşın aralarında herhangi bir uyumdan söz etmek mümkün değildir. *“Üçgen üç açığa sahiptir”* önermesini *“Eğer bir üçgen varsa (ki olmaması da mümkündür), üç açığa sahiptir”* şeklinde şartlı olarak ifade etmek mümkündür. *“Tanrı zorunlu varlıktır”* önermesini ise, herhangi bir çelişkiye düşülmeksizin şartlı olarak ifade etmek mümkün değildir.

Hartshorne'un bu argümanına *“zorunlu”* teriminin kullanımının belirsizliğinden dolayı eleştiriler yöneltilmiştir. Zorunluluğun anlamlarından biri, analitik önermelerin mantıksal zorunluluğu, diğeri ise ontolojik veya gerçek zorunluluktur. Hartshorne, burada argümanında kastettiği zorunluluğun mantıksal zorunluluk olduğunu ifade etmiştir. Ancak Hick'e göre, Anselm'in kastettiği zorunluluk ise mantıksal zorunluluk değil ontolojik zorunluluktur.

Hick'e göre, zorunluluk ontolojik veya olgusal olarak yorumlanırsa argüman ilerleyemez. İlahi tabiat sonsuz olarak tanımlandığı için ya olgusal olarak zorunlu (sonsuz olarak var olduğu) ya da olgusal olarak imkânsız olduğu (sonsuz olarak var olmadığı) ispatlanmıştır.^[4]

Hartshorne ise bu noktadan sonra olgusal zorunluluktan mantıksal zorunluluğa geçiş yapmıştır. Argüman bundan sonra şu şekilde ilerlemektedir:

- 6. Ya *“Tanrı vardır”* mantıksal olarak zorunludur ya da *“Tanrı yoktur”* mantıksal olarak zorunludur.
- 7. *“Tanrı yoktur”* mantıksal olarak zorunlu değildir.
- 8. *“Tanrı vardır”* mantıksal olarak zorunludur.
- 9. *“Tanrı vardır”*ın mantıksal olarak zorunlu olması, *“Tanrı vardır”*ı içerir.
- 10. Tanrı vardır.

Ontolojik argümanın son dönem savunucularından Malcolm da Hartshorne'un argümanına büyük ölçüde benzer bir argüman geliştirmiştir. Ona göre de Anselm iki

farklı versiyon geliştirmiştir. Birincisinde Tanrı'nın varlığından bahsederken, ikincisinde Tanrı'nın zorunlu varlığından bahsetmiştir. Malcolm, Anselm'in Proslogion adlı eserinin II. bölümündeki ontolojik argümanın varlığın bir mükemmellik ve dolayısıyla gerçek bir yüklem olduğu tezine dayandığı için hatalı olduğunu düşünür. Ancak bu eleştirinin Anselm'in ontolojik argümanının diğer formuna uygulanamayacağını belirtir. Buna göre, Anselm ikinci argümanında varlığı değil, yokluğunun mantıksal imkânsızlığını mükemmellik olarak belirtmiştir. Yani zorunlu varlığı mükemmellik olarak görmüştür.^[5]

Malcolm'un argümanı şu şekilde formüle edilebilir:

- 1. Eğer Tanrı var değilse, O'nun varlığı mantıksal olarak imkânsızdır.
- 2. Eğer Tanrı varsa, O'nun varlığı mantıksal olarak zorunludur.
- 3. Dolayısıyla, Tanrı'nın varlığı ya mantıksal olarak zorunlu ya da mantıksal olarak imkânsızdır.
- 4. Eğer Tanrı'nın varlığı mantıksal olarak imkânsız ise, Tanrı kavramında çelişki var demektir.
- 5. Fakat Tanrı kavramının çelişkili olduğu ispatlanamamıştır.
- 6. Dolayısıyla Tanrı'nın varlığı mantıksal olarak zorunludur.

Malcolm'a göre, Anselm'in kanıtlamak istediği şey, olumsal varlık veya olumsal yokluk kavramlarının Tanrı'ya uygulanabilirliğinin olmadığıdır. Tanrı'nın varlığı ya mantıksal olarak zorunludur ya da mantıksal olarak imkânsızdır. Dolayısıyla Tanrı'nın kâdir olduğundan ziyade zorunlu olarak kâdir olduğundan, âlim olduğundan ziyade zorunlu olarak âlim olduğundan bahsedilmesi gerekmektedir. Bu durumda zorunlu varlık da Tanrı'nın zorunlu kâdir veya zorunlu âlim olması gibi O'nun bir niteliğidir.

Kant'ın varlıksal önermelerin sentetik olduğu görüşüyle yakından ilgili bir diğer görüş de, bütün varlıksal önermelerin olumsal olduğu görüşüdür. Bu görüşe göre, varlıksal önermeler herhangi bir mantıksal çelişkiye düşülmeksizin reddedilebilir. Hiçbir varlıksal önerme mantıksal olarak zorunlu olamaz. Tanrı'nın varlığı da buna dâhildir. Bu görüşü savunanlardan biri Findlay'dir. Ona göre Tanrı'nın varlığı, mantıken imkânsızdır. Tanrı'nın varlığıyla ilgili argümanları zihindeki birtakım yasalarla veya olgularla temellendirmek mümkün değildir. Tanrı'nın varlığı ancak teistik çerçevede zorunlu olabilir. Düşünce açısından Tanrı'nın varlığının zorunluluğundan bahsetmek mümkün değildir. Zorunluluk ancak önermelere mahsus bir durumdur, dilin kullanımıyla ilgilidir.

Malcolm, Findlay'in Tanrı'nın varlığının ya anlamsız ya da imkânsız olduğu görüşüne bunun bir açıklamasını veremeyeceği gerekçesiyle karşı çıkmaktadır. Çünkü o bu görüşünün hiçbir şeyin zorunlu niteliklere sahip olamayacağı sonucunu

açıklayamayacaktır. Bu görüş, matematiğin ve onun yargılarının da anlamsız ve imkânsız olduğu sonucunu da gerektirecektir ki, bu kimsenin istemediği bir sonuçtur.^[6]

Malcolm'un argümanına eleştiri yöneltenlerden birisi de Plantinga'dır. Plantinga, zorunlu varlık kavramını birkaç büyüklük oluşturacak nitelikten sadece birisi olarak görür. Ona göre, bir şeyin zorunlu olması diğerlerinden büyük olması için tek başına yeterli değildir. Ayrıca bu argüman, söz konusu varlığın gerçek dünyada var olduğunu değil, var olabilirliğini göstermektedir ve bu sonuç yetersizdir.

Plantinga da ontolojik argümana felsefî sisteminde ayrıcalıklı bir yer tanıyan filozoflardandır. Ona göre, bu argüman Anselm'in formülasyonundan beri filozofları büyülemiştir. Plantinga, modal mantığı kullanarak diğer ontolojik argüman versiyonlarından daha farklı bir ontolojik argüman geliştirmiştir. Anselm'in argümanını mümkün dünyalar semantiği açısından yeniden formüle eden Plantinga, Anselm'in argümanının en iyi *reductio ad absurdum* (saçmaya indirgeme) olarak anlaşılabilirliğini ifade eder.

Plantinga, Anselm'in kabaca şunu ifade etmeye çalıştığını düşünür:

Herhangi bir x varlığı ve W ve W^* dünyaları ele alındığında, eğer x , W dünyasında var olup W^* dünyasında var olmazsa, bu durumda x 'in W dünyasındaki büyüklüğü W^* dünyasındaki büyüklüğünü aşar. Ya da, x bir W dünyasında var değilse, bu durumda x 'in W 'deki büyüklüğünü aştığı en azından bir dünya vardır.

Buradan yola çıkarak Plantinga'nın argümanı mümkün dünyalar semantiği esas alınarak şu şekilde ifade edilebilir:

- 1. Tanrı gerçek dünyada var değildir.
- 2. Herhangi bir varlık için x ve herhangi bir dünya için W diyelim; eğer x , W 'de var değilse, o zaman x 'in W^* 'deki büyüklüğünün x 'in W 'deki büyüklüğünü aştığı bir W^* dünyası vardır.

Mümkün dünyalar açısından 3 numaralı öncül yeniden ifade edilecek olursak;

- 3. Tanrı'nın var olduğu mümkün bir dünya vardır.
- 4. Eğer Tanrı gerçek dünyada var değilse, bu durumda Tanrı'nın W^* 'deki büyüklüğünün Tanrı'nın gerçek dünyadaki büyüklüğünü aştığı bir W^* dünyası vardır.
- 5. Bundan dolayı, Tanrı'nın W^* 'deki büyüklüğünün Tanrı'nın gerçek dünyadaki büyüklüğünü aştığı bir W^* dünyası vardır.
- 6. Böylece, x 'in Tanrı'nın W^* 'deki büyüklüğünün Tanrı'nın gerçek dünyadaki büyüklüğünü aştığı mümkün bir x varlığı ve W^* dünyası vardır.

- 7. Bu nedenle, var olan Tanrı'dan daha büyük bir varlığın olması mümkündür.
- 8. Öyleyse, kendisinden daha büyük bir varlığın olmasının mümkün olmadığı bir varlıktan daha büyük bir varlığın olması mümkündür.
- 9. Ancak kendisinden daha büyük bir varlığın olmasının mümkün olmadığı bir varlıktan daha büyük bir varlığın olması mümkün değildir.

Sonuç olarak, gerçek dünya kendisinden daha büyük bir varlığın olmasının mümkün olmadığı bir varlığı içermektedir.

Plantinga S5 modal mantık sistemini kabul ettiği için kanıtın 5. ve 6. önermeleri bir zorunluluğa işaret etmektedir. Çünkü bu mantık sisteminde, zorunluluk, mümkünlük ve imkansızlık dünyadan dünyaya değişmez. Bir dünyada zorunlu olan şey bütün dünyalarda zorunludur. Görüldüğü kadarıyla kanıtın en tartışmalı öncülü, maksimum/aşılabilir büyüklüğün gerçekleştiğini/örneklendiğini söyleyen 4. öncüdür. Dünya-endeşli nitelikler düşüncesi kabul edildiği için, gerçekleşen maksimum büyüklüğün diğer bütün mümkün dünyalarda da gerçekleştiği kabul edilmektedir. Çünkü dünya-endeşli nitelikler, gerçekleşen bir niteliği diğer mümkün dünyalara bağlamaktadır.[7]

Plantinga, kanıtına yapılan olası bazı eleştirileri ele alarak kanıtın bir değerlendirmesini yapmaktadır. Bu doğrultuda:

- 7. Ya Tanrı vardır ya da $7+5=13$,
- 8. $7+5\neq 13$, O halde,
- 9. Tanrı vardır.[8]

Bu kanıtlamada sonucu kabul eder ve bu yüzden öncülün doğru olduğuna inanırsak, bu kanıtın sağlam ve doğru olduğunu söyleyebiliriz.

Plantinga'nın bu argümanına da çeşitli eleştiriler yöneltilmiştir. Argümana dair en önemli eleştiriler M. Martin ve Mackie tarafından gelmiştir. Argümana yönelik eleştiriler genellikle "Maksimum büyüklüğün gerçekleştiği bir mümkün dünya vardır" öncülünün kabul edilebilirliği üzerinde yoğunlaşmıştır. Martin Gaunilo'nun eleştirisine benzer bir şekilde bu argüman formunun kullanılarak hayali varlıkların varlığının da rasyonel olarak kabul edilebilirliğinin gösterilebileceğini belirtir. Dolayısıyla Martin'e göre, Plantinga'nın bu argümanı da daha önceki ontolojik argüman versiyonlarından daha başarılı değildir.[9]

Mackie de, önceden teizmi kabul etmeyen bir kişinin Plantinga'nın "*Maksimum büyüklüğün gerçekleştiği bir mümkün dünya vardır*" öncülünü kabul etmesi için bir neden olmadığını savunur ve Plantinga'yı bir karşı argümanla eleştirir. Ona göre, bir kişi Plantinga'nın bu öncülünün karşıtı olarak hiçbir maksimumluğa sahip olmama durumunun mümkün bir şekilde örneklendiğini

savunabilir. Bu durumda, hiçbir maksimumluğa sahip olmama durumunun örneklendiği ve maksimum büyüklüğün örneklenmediği mümkün bir dünya olacaktır. Ancak maksimum büyüklük tüm dünyalarda örneksenmemişse hiçbirinde örneksenmemiştir. Dolayısıyla maksimum büyüklüğün örneklendiği hiçbir mümkün dünya yoktur ve maksimum büyüklük mümkün değildir. Dolayısıyla Mackie'ye göre, Plantinga bu iki zıt öncülden birisini tercih etmek için herhangi bir neden göstermemiştir.[10]

Plantinga, Mackie'ye verdiği cevapta, oluşturduğu ontolojik kanıt versiyonunun bazı sorunları olduğunu kabul ettiğini fakat bu sorunlardan herhangi birini göstermede Mackie'nin başarılı olmadığını belirtmektedir. Mackie, mümkün dünyalar sisteminde ileri sürebileceğimiz tutarlı önermeleri sınırladığı için dünya-endeksli nitelikleri reddetmemiz gerektiğini iddia etmektedir. Plantinga bu eleştiriye "Niçin dünya-endeksli nitelikleri kabul etmeyelim?" diye karşılık vermektedir. Çünkü bir p önermesi ve W dünyası için, p önermesi W dünyasında ya doğrudur ya da yanlıştır. Ancak her iki durumda da p önermesi dünya-endeksli bir nitelik olmuş olacaktır. "Socrates" ile "bilgelik" kavramlarını ve bu iki kavramın birlikte var olduğu bir dünya varsayalım. Bu durumda, ya "Socrates W dünyasında bilgedir" önermesi ya da "Socrates W dünyasında bilge değildir" önermesi doğrudur. Bu şekilde, Socrates W dünyasında dünya-endeksli "bilge olma" veya W dünyasında dünya-endeksli "bilge olmama" niteliğine sahip olacaktır. Sonuçta her iki durumda da, dünya-endeksli bir niteliğe sahip olmuş olacaktır. Dolayısıyla mümkün dünyalar, bir dünyada doğru olan şeyi diğer dünyalara bağlamaktadır.[11]

Plantinga ortaya koyduğu ontolojik kanıt formülasyonunu ifade ettiğimiz düşünceler çerçevesinde değerlendirmektedir. Ona göre bu formülasyon, Tanrı'nın varlığını ispatlayıp ortaya koyan bir kanıt olmayıp, sadece Tanrı'ya inanmanın rasyonel olarak kabul edilebilirliğini ortaya koymakta ve bu yönüyle de başarılı olmaktadır.

Nitekim O; "Benim bu kanıt için iddia ettiğim şey, bu kanıtın teizmin doğruluğunu ortaya koymadığı, fakat onun rasyonel açıdan kabul edilebilir olduğunu ortaya koyduğudur"[12] diyerek kanıtının iddiasını dile getirmektedir. Dolayısıyla onun formüle ettiği bu kanıtın amacı, Tanrı inancının doğruluğunu ortaya koymak değil, sadece rasyonel açıdan kabul edilebilir olduğunu göstermektir.

- [1] Daniel A. Dombrowski, *Rethinking the Ontological Argument: A Neoclassical Theistic Response*, (New York: Cambridge University Press, 2006), s. 47
- [2] Graham Oppy, *Ontological Arguments and Belief in God*, (New York, Cambridge University Press, 1995), s. 54
- [3] Charles Hartshorne, *Anselm's Discovery: A Re-examination of the Ontological Proof for God's Existence*, (Illinois: Open Court, 1965), s. 15.
- [4] John Hick, *The Many-Faced Argument: Recent Studies on the Ontological Argument for the Existence of God*, (New York: Macmillan, 1967), s. 17.

- [5] Norman Malcolm, "Anselm's Ontological Arguments." *Philosophical Review*, 69, 1962, s. 5.
- [6] Mirosław Szatkowski (Ed.) *Ontological Proofs Today*, (UK: Gazelle Books Services, Limited White Cross Mills, 2012), s. 74.
- [7] Abdülkadir Tanış, "Alvin Plantinga ve Ontolojik Kanıt", *Din ve Felsefe Araştırmaları 2* (2019): 19-31.
- [8] Alvin Plantinga, *God, Freedom and Evil* (Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing Company Grand Rapids, 1977), s. 216.
- [9] Michael Martin, *Atheism: A Philosophical Justification*, (Philadelphia: Temple University Press, 1990), 93-94.
- [10] John L. Mackie, *The Miracle of Theism: Arguments For and Against The Existence of God*, (Oxford: Clarendon Press, 1982), s. 57-60.
- [11] Plantinga, "Is Theism Really A Miracle?," *Faith and Philosophy* 3/2 (1986): 118-119.
- [12] Plantinga, *God, Freedom and Evil*, s. 112.

Kaynakça:

- Daniel A. Dombrowski, *Rethinking the Ontological Argument: A Neoclassical Theistic Response*, (New York: Cambridge University Press, 2006)
- Graham Oppy, *Ontological Arguments and Belief in God*, (New York, Cambridge University Press, 1995)
- Charles Hartshorne, *Anselm's Discovery: A Re-examination of the Ontological Proof for God's Existence*, (Illinois: Open Court, 1965)
- John Hick, *The Many-Faced Argument: Recent Studies on the Ontological Argument for the Existence of God*, (New York: Macmillan, 1967)
- Norman Malcolm, "Anselm's Ontological Arguments." *Philosophical Review*, 69, 1962
- Mirosław Szatkowski (Ed.) *Ontological Proofs Today*, (UK: Gazelle Books Services, Limited White Cross Mills, 2012)
- Abdülkadir Tanış, "Alvin Plantinga ve Ontolojik Kanıt", *Din ve Felsefe Araştırmaları 2* (2019)
- Alvin Plantinga, *God, Freedom and Evil* (Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing Company Grand Rapids, 1977)
- Michael Martin, *Atheism: A Philosophical Justification*, (Philadelphia: Temple University Press, 1990)
- John L. Mackie, *The Miracle of Theism: Arguments For and Against The Existence of God*, (Oxford: Clarendon Press, 1982)
- Plantinga, "Is Theism Really A Miracle?," *Faith and Philosophy* 3/2 (1986)

